

A BRIT JÓLÉTI ÁLLAM MEGTEREMTÉSE

Kenneth O'Morgan, a Clement Attlee-kormány történetírója, a Munkáspárt történetének szakértője szerint az 1945–51 között kiépült angol jóléti állam nem jöhetett volna létre amerikai kölcsön nélkül. Ennek segítségével került el a kormány az általános elszegényedést, s azt, hogy a szociális juttatásokat meg kelljen vonnia a rászorultaktól, sőt még szélesíteni is sikerült azokat. Ez a tény és az a szerencsés választás, amely az egészségügyi miniszter személyére esett, teremtette meg Nagy-Britannia s talán a személyiség legfényesebb időszakát.

Aneurin Bevan, a rebellis walesi disszidens, a radikális Tribune hetilap lelkének kinevezése Attlee miniszterelnök részéről meglepetésként hat. 1939-ben egyszer már kizárták a Munkáspártból, és majdnem ez a sors érte 1944 júliusában is. Bevan korábban nem különösebben foglalkozott egészségügyi problémákkal, de mint bányász-szakszervezeti aktivista és mint walesi lakos látta a walesi völgyek lakóinak egészségügyi ellátatlanságát, a tüdőbaj jelenlétét és a nyomorúságos bányászlét számos tanújelét. Fiatalon a húszas években egy kórházi bizottságban szolgált. Itt szerzett tapasztalatokat az orvosok társadalmi helyzetével és a munkásközösség szükségleteivel kapcsolatban. Habár 1945-ben mint miniszter azt találta mondani, hogy „én aránylag szűz vagyok e téren”, Bevan már évek óta ismerkedett Wales egészségügyi problémáival, jól ismerte a liberális Clement Davies 1939-es beszámolóját a tbc elleni harcról, a rossz lakásviszonyokról. Látta a dél-walesi ipari és mezőgazdasági területeken az elégtelen szociális ellátottságot, ami hasonló volt az írországihoz. Bizalmatlan volt a főleg középosztálybeli orvosszervezetekkel szemben, de bízott önmagában és abban, hogy jobbító terveit egy valóban hatékony egészségügyi rendszer révén miniszterként meg tudja valósítani. Mi volt a feladata?

Kinevezése után három éven keresztül központi feladata volt az Országos Egészségügyi Szolgálat (National Health Service – NHS) létrehozása. Eredetileg ez nem az ő vagy a Labour Party ötlete volt. Sir William Beveridge, közgazdász, liberális közhivatalnok, akadémikus, majd más személyek és a Brit Orvosi Egyesület (British Medical Association – BMA) jó ideje sürgették az egészségügy megreformálását. A harmincas évektől működő keresztényszocialista vezetésű egyesület 1945-ben programot készített. A Szocialista Orvosi Egyesület vezetője, S. Hastings képviselő is lett, és egyesülete élénken dolgozott az egészségügy államosításán. Bevan mindazt, amit lehetett, beolvasztott elméletébe és politikájába, kiemelve az orvospérezés és a kutatás fontosságát. Eleinte jól ment minden, úgy látszott, a kedves Aneurin elegáns szokásaival megnyerte az establishment orvos vezetőit, jó viszonyt alakított ki a BMA-val és a három királyi orvosi kollégiummal. 1945 végén azonban Bevan radikális törvénytervezete vészharangként riasztotta a konzervatívokat, magát Churchill is, mivel veszélyeztetve érezték az orvosok „szakmai függetlenségét”. Amikor a kabinet 1945 októberében megvitatta a kérdést, világos volt, hogy a kórházak államosítása miatt nagy vita várható. A vitákban Herbert Morrison miniszter nagy tapasztalatait felhasználva (az 1920–30-as években a londoni Labour Party befolyásos vezetője) erősen érvelt amellett, hogy fenn kell tartani a helyi, városi kórházak helyi (és nem országos) ellenőrzését. A többség azonban Bevan mellé állt. Nagy segítségére volt Lord Addison, aki 1919-ben egészségügyi miniszter, parlamenti tevékenysége előtt

pedig anatómus volt, nagy szakmai tekintéllyel. 1919-ben ő alapította meg az Orvosi Kutató Tanácsot. Szava döntő volt Attlee megnyerésében.

Bevan 1945 decemberében kidolgozott javaslatát végül a kabinet elfogadta, sőt még a polgári lapok (The Times, The Economist, The Lancet) is ésszerűnek és kevésbé szocialisztikusnak értékelték, mint egy évvel korábban. Bevan valóban sok kompromisszumot vállalt, még abba is beleegyezett – nem szívesen –, hogy az idősebb kórházi tanácsadók saját magánbetegeiket államosított kórházi ágyakon kezelhessék. A BMA tárgyaló küldöttsége és az egyesület sajtóorgánuma, a British Medical Journal azonban támadást intézett – és folytatott – az orvosok integrációját féltve.

1946-ban majdnem megszakadtak a tárgyalások a miniszter és az orvosegyesület között, ennek oka részben az volt, hogy az egyesületben a jól kereső, a változást ellenző, az úgynevezett „elegáns doktorok”, a vidéki orvosok vitték a szót. Végül 1946. május 2-án második olvasatban az alsóházban 359:172 arányban elfogadták a National Health Service felállításáról szóló javaslatot. A liberálisok a munkáspártiakkal szavaztak. Bevan törvényjavaslata 6 alaptételt fogalmazott meg: 1) a kórházak államosítása; 2) új vidéki területekre is kerüljenek doktorok; 3) az orvosok újracsosztása, hogy az orvos nélküli területekre is kerüljenek doktorok; 4) új finanszírozási rendszer; 5) a fizető betegek specialisták általi megvizsgálásának a lehetősége állami kórházakban és 6) új egészségügyi központok létrehozása. Politikailag tarthatatlanná vált a javaslat ellenzése. A BMA a továbbiakban obstrukcióval válaszolt, és két éven át folyt a szegyenletes harc, mígnem 1948 május-júniusában a BMA „kapitulált”.

1948 februárjában, egyéves ellenséges csend után, amikor a BMA és a minisztérium között lényegében semmi kapcsolat nem volt, a BMA szavazásra bocsátotta a kérdést. Eszerint 45 549 szavazó orvos közül csak 4735 kívánt az államosított egészségügyi rendszerben dolgozni, Walesben és Skóciában valamivel kevesebben ellenzték a törvényt. Úgy tűnt, hogy a törvény az orvosok többségének akarata ellenére 1948 júliusában életbe lép. Bevan – szintén februárban – indulatos beszédben ítélte el „a politikailag megmérgezett emberek” kis csoportját, „hüvely politikai összeesküvőknek” jellemezve az ellenzőket. A tekintélyes lapok is kétségbe vonták, hogy a Brit Orvosi Egyesület képviselte az általános orvosi véleményt. Sokan, még a BMA volt elnöke és a királyi orvosi kollégiumok képviselői is méltatlannak tartották volna, ha egy ilyen nagy horderejű és szükséges törvény nem lép életbe. Végül a nagy tekintélyű Lord Moran (később Churchill orvosa és orvosi életrajzírója) 1948 márciusában megoldást mutató levelet írt Bevannak: ha a miniszter világosan megmondja, hogy soha nem lesz *csak* államilag fizetett orvosi szolgálat, a körzeti orvosokat meg lehet nyerni az ügynek. Bevan ebbe rögtön beleegyezett, még áprilisban békejebbot nyújtó beszédet mondott az alsóházban, a fenti feltételt is belevéve rövid programbeszédébe. Arra is ígéretet tett, hogy az orvosok bármikor közzétehetik véleményüket az Országos Egészségügyi Szolgálatról. 1948 júniusában, egy hónappal a szolgálat beindulása előtt a praktizáló orvosok 26%-a csatlakozott a tervhez, Walesben 37%-os volt az arány, Skóciában 36%. Amikor a szolgálat megkezdte működését, a lakosság 93,1%-a részesült az ingyenes ellátásban. 1948 decemberében Bevan egy részletes memorandumot nyújtott be a kabinetnek, amelyben elemezte a történelmi törvényt, előnyeit statisztikai adatokkal támasztotta alá, egyben részletezte a nehézségeket.

Bevan nagyon lelkiismeretesen foglalkozott az egészségügyi szolgálat anyagi hátterével. Egy országos, ingyenes egészségügyi rendszer minden állam költségvetését nagyon megterheli. 1950–51-ben megmutatkoztak a költségvetési problémák, a

351 millió fontból csupán a kórházakra és specialistákra szánt összeg 238 millió fontot tett ki. Bevan maga sokkal kevesebbre becsülte a szolgálat költségeit 1948–49-ben, mint amennyire azok valójában emelkedtek. A megoldás az lett volna, hogy bizonyos szolgáltatásokat meg kellett volna fizetni, de ezt Bevan határozottan elleanzte, kijelentvén, hogy ezzel aláásná a rendszer célkitűzését. Sir Stafford Cripps gazdaságügyi miniszterrel történt hosszas huzavona után 1949 októberében mégis beleegyezett, hogy a receptekre 1 shillinget kelljen fizetni, de ennek bevezetésére csupán Churchill konzervatív kormánya idején, 1952-ben került sor. 1950-ben azonban Bevannak újabb harcot kellett vívnia, mert Cripps 1951–52-ben 329 millió fontban kívánta meghatározni az egészségügyi szolgálat költségeinek felső határát, és be akarta vezetetni a fogorvosi és a szemorvosi szolgáltatásokért a térítést. Az Országos Egészségügyi Szolgálat a jóléti állam felépítésének nagy állomása, eredménye, és hatásában történelmi tett volt. S ez nagymértékben Bevan tehetségének, kitartásának, munkabírásnak és elhivatottságának volt köszönhető.

Újabb kutatások révén – az oxfordi Bodleian könyvtárban ugyanis hozzáférhetővé vált a konzervatív párt archívuma – közelebbről megismerhetjük, milyen konzervatív erőket mozgósított Bevan hatékony egészségügyi minisztériumi tevékenysége. Az az eset, amikor Bevan a konzervatívokat férgекnél is alábbvalóaknak jellemezte, valójában így történt: 1948. július 4-én Manchesterben egy nagy Labour-gyűlésen mint egészségügyi miniszter beszédében visszaidézte a dél-walesi közösség és a saját fiatalkori nyomorgását, és ekkor szó szerint ezt mondta: „Nem tudom szivemből kiirtani azt az égő gyűlöletet, amelyet a Tory Párt iránt érzek, amelynek tapasztalataimat köszönhetem. Így, ami engem illet, számomra ők rosszabbak, mint a férgek. Ők elsőrendű emberek millióit ítélték csaknem éhhalálra.” Bevan barátai és tisztelői úgy vélték, hogy ezzel egy olyan bunkót adott a konzervatívok kezébe, amelyet folyamatosan használni fognak a Munkáspárt elleni harcukban, amit meg is tettek 1948 és 1951 között. A Bevan-beszédet követő napon az újságok nagy betűkkel hirdették: „Bevan az az ember, aki 8 193 858 embert gyűlöl.” (Ennyi volt ugyanis az 1945-ös választáson a konzervatív szavazók száma.) De nemcsak az újságok támadtak, hanem főképpen a politikailag válságos helyzetekben feltámadó jobboldali szervezetek és a munkás- és szocializmusellenes egyesületek, mint például az 1919-ben alakult Középosztályok Egyesülete ("alapítva a kézművesek és nyereszkeskedők ellen") vagy a Szocialista Ellenés Szövetség.

A beszéd után szerveződő Féreg Klubokról (Vermin Club) először a The Times július 28-i számában egy hirdetés nyomán értesülünk, amely jelzi, országosan ilyen klubok alakulnak, és számukra szervezőket keresnek, hogy országosan összehangolják tevékenységüket. 1948 augusztusában a Birmingham Evening Despatch-ben egy hír jelent meg arról, hogy egy fémmunkás jelvényeket és brossokat készít konzervatív párttagok számára. Ezeket egy patkány volt látható, alatta féreg (vermin) felirattal. Ugyanez időben egy levél érkezett bizonyos A. E. Titley-től Sutton Coldfieldből Lord Wooltonhoz, a konzervatív pártvezérhez, a párt központi hivatalához, melyben Titley olcsón felkínálta ezeket a jelvényeket a konzervatív szervezeteknek. Woolton beosztotta udvariasan visszautasította az ajánlatot.

1948. augusztus 6-án a Caxton Hallban azonban nagygyűlést szerveztek a verminek. Ekkor 47 klub szervezője válaszolt a meghívásra egész Anglia, Skócia és Wales területéről. A szervezeteket fészkeknek nevezték, és úgy tűnt, hogy 1949 áprilisára a Vermin Club-mozgalom országos szervezetté nőtt. Egy központi konzervatív jelentés számukat ekkor 70 ezerre becsülte, amely különösebb szervezés nélkül ha-

vonta 6 ezer új taggal nő. Az életre szóló tagsági díj két shilling volt. A konzervatív párt sok tagja rokonszenvezett a klubokkal, de a párt vezetősége hivatalos támogatást nem adott. Nem kívánt a saját céljaival azonos spontán szervezettel versenyezni, a célok: a szocialista-ellenes választópolgárok megszervezése és a szocializmus veszélyének nyilvános hangoztatása azonban megegyeztek. (Maga Churchill megengedte, hogy saját választókerületében a klub a „Winston-fészek” nevet viselje.)

Bevan gyűléseit ezek után gyakran elárastották Vermin Club-tagok. „vermin, vermin”-t kiabálva. Bevan egyszer megtámadta az egyik tag, és sokan gyűlöletüket kifejezve székletüket küldték el neki postán. A helyzet fonáksága volt, hogy a klubtagsági díj jövedelmét rákkutatási célra ajánlották fel, hogy ne kelljen adózni utána. Mivel jótékonyági célokra ment a pénz, voltak liberálisok, sőt Munkáspárt-tagok, akik részt vettek Vermin Club-összejöveteleken.

Fel kell tenni a kérdést, vajon hozzájárultak-e a Vermin Clubok és a mögöttük megnyilvánuló erők az 1950-es és 1951-es választások eredményéhez? Az 1950-es választáson a Labour-kormány csak 17 fős többséget szerzett, ezért is tűzték ki oly hamar, 1951-re a következő, általános választásokat. Ezen a konzervatívok 26 fős többséggel győztek. Az új konzervatív szavazatok – egykorú értékelések szerint csaknem kétmillió, melynek egy része Nyugat-Anglia ifjú, lelkes Vermin Club-tagjaitól származott – sokak szerint Bevan megjegyzésének voltak köszönhetőek. Érettebb értékelések szerint a belföldi gazdasági viszonyok, a folyamatos jegyrendszer, a házépítési program kivitelezésének lassúsága döntőbb volt, mint egy miniszteri megjegyzés, amelyet jelentősen felnagyítottak és politikai célokra kihasználtak.

Bevan miniszteri feladataihoz tartozott a házépítési program, a lakosság elszárlásolásának, lakókörülményeinek a problémája. Nem volt szerencsés dolog az egészségügyet és a lakáskérdést összekapcsolni, de nagyon is összetartoztak. Maga Bevan egyszer bevallotta, hogy az építési programra hetente öt perce maradt. Amikor a konzervatívok 1951-ben hatalomra jutottak és a választási programban megígért 300 ezer házat egy éven belül felépítették, Harold Macmillan a „házminiszter” nevet nyerte el.

A Labour Party 1945–51-es házépítési programja rosszul kezdődött, különösen Angliában. Skóciában jobban mentek a dolgok. Bevan tisztában volt azzal, hogy mit kell tennie: bér-, nem pedig magánházakat kell építtetni, a lakásokat pedig olcsó bérletre kiadni. Rendesen megtervezett és felépített házakat kívánt építeni a több mint egymillió lakásra várónak, akikhez még a nyomornegyedek lakói, a kibombázottak is csatlakoztak. A magánházak építését korlátozták, engedélyt csak azzal a feltétellel adtak ki, hogy a házat négy éven belül nem adhatják el. A terv jó volt, de a kivitelezést akadályozta, hogy a lakáskérdés megoszlott több minisztérium között, a nyersanyagok (tégla, fa, acél stb.) elosztása például konfliktusokhoz vezetett. Nemcsak lakóházakat, hanem iskolákat, kórházakat, gyárakat is kellett építeni és újjáépíteni. Egyre emelkedett a félig kész házak száma. 1946-ban az építőiparban foglalkoztatott 953 ezer ember közül csupán 200 ezer épített új házat. Attlee magántitkára, a közgazdász Douglas Jay megjósolta, hogy több hónapig a házkérdés lesz a kormány gyenge, támadható pontja. Ha lassan is, azért volt fejlődés. 1946. január végén Bevan bejelentette, hogy 20 ezer új ház épült Angliában és Walesben, ami tényleg csak kezdetnek számíthatott. Sok otthontalan, kibombázott család és egyén elhagyott irodaépületeket, házakat, lakásokat foglalt el, főleg a nagyvárosokban. Még 1949-ben is küszködtek a lakásépítési programmal, és 200 ezer helyett 170 ezerre csökkentették a házépítést. Állandó küzdelem folyt az építőanyagok beszerzéséért is.

1945 és 1951 között Angliában, Skóciában és Walesben összesen 1 016 349 új házat építettek, és mintegy félmilliót állítottak helyre, újítottak fel vagy alakítottak át átmeneti otthonnak. A házépítési program egészében véve nem volt sikertelen, bár Bevan kevesebb energiát fektethetett bele, mint az egészségügyi szolgálat létrehozásába. Az anyagi nehézségek ellenére még a koreai háború idején is szorgos munkálatok folytak. Persze a slumok, az egészségtelen, nem higiénikus, belső WC és fürdőszoba nélküli munkáslakások továbbra is megmaradtak – főleg Skóciában, ahol hagyományosan kevés volt a lakás vagy ház. A Munkáspárt prioritása mégis helyes volt a házkérdésben: biztosítani minél több bérlakást a munkásoknak, kispénzüeknek, mintsem azokat segíteni, akik státusszimbólumhoz vagy további profitszerzéshez és különböző előnyökhöz jutnának azokkal szemben, akik fejük fölé „csupán” feledet, illetve biztonságot kívántak.

A modern jóléti állam kialakításához feltétlenül szükséges volt a lakosság széles körű társadalombiztosításának megteremtése. E célból 1945-ben létre is hozták az országos biztosítási minisztériumát, és élére a walesi bányász, James Griffith került, aki már a háború alatt elismert szakértő és a társadalombiztosítás mellett érvelő szónok volt, gyakran érvelt a Beveridge-terv megvalósítása mellett a háborút követően. Griffith 1946-ban előterjesztette a kormány koncepcióját, amely a korábbi biztosítást országossá, központosítottá tette, és kiterjesztette betegségekre, munkanélküliségre, öregségre, terhességre, özvegyiségre, nyugdíjra – ez lett az országos minimumszint. Harmadik előterjesztésre el is fogadták a törvényjavaslatot, ami 1946. augusztus 1-jén elnyervén a királyi áldást, törvénné emelkedett. A törvény alapköve lett a Munkáspárt tervezte jóléti államnak, és több mint 30 éven keresztül az is maradt.

1948-ban még két fontos elemmel bővült. Az egyik növelte az ipari balesetek után fizetendő kártérítés mértékét, a másik a 19. századbeli szegénnytörvény utolsó maradványait semmisítette meg. Ugyanakkor a magánbiztosítás továbbra is fennmaradt, sőt fejlődött, mint ahogyan az egészségügyi szolgáltatásnál a magán-betegellátás is megmaradt a tehetősebbeknek.

Hasonló kettősség maradt fenn az oktatásban. Az 1944-ben megalkotott, R. A. Butler nevéhez fűződő oktatási törvény alapot biztosított a Munkáspárt oktatási terveihez, a leendő nagy létszámú komprehenzív középiskolák (comprehensive school) kialakításához. 1945 júliusától 1947-ben bekövetkezett haláláig a baloldali Ellen Wilkinson volt az oktatásügyi miniszter, akit kezdetben „La Passionaria”-ként tisztelték. Ő maga grammar schoolt, azaz gimnáziumnak megfelelő középiskolát végzett, majd az egyetem után tanárként dolgozott. Trout történészprofesszor tanítványa volt az egyetemen. Politikailag erősen kötődött Morrisonhoz, balról középre került. Nem értette vagy nem helyeselte a baloldalnak azt a kritikáját, miszerint a Butler-törvény alapján a gyerekek 11 éves korukban besoroltatnak gimnáziumi, polgári vagy technikai iskolába, amely már zsenge koruktól erősíti az egyenlőtlenség kialakulását. Wilkinson népszerű volt a kabinetben, ahol az elitizmus hívei, a public schoolokban (magániskolákban) nevelkedett miniszterek: Attlee, Cripps, Dalton voltak a meghatározók.

Walesben a gimnáziumokat csaknem olyan nagyon becsülték, mint Angliában az elit Etont. Így hát a fő célkitűzés nem a gimnáziumok és magániskolák megszüntetése vagy átforgalmazása volt, hanem az iskolaköteles kor 15 évre való felemelése. Ezt Ellen Wilkinson, mint elsődleges célkitűzést, el is érte Bevan, Bevan és Ch. Ede, Butler volt miniszterhelyettesének a támogatásával. Morrison azért érvelt ellene, mert szerinte házak és gyárak építése fontosabb volt, mint az iskoláké. A vitában végül

Wilkinson nyert, és 1946-ban az oktatásra szánt költségvetési tétel több mint 100 millió fontra emelkedett. Wilkinson halála után G. Tomlinson lett a miniszter, aki ugyanazt a politikát képviselte, mint elődje, de a labour tanárok országos szövetségének kitartó nyomására 1951-ben a Munkáspárt távlati terveibe belevették a komprehenzív oktatás szükségességét.

Visszatekintve és a Labour Party 1945-ös helyzetét elemezve érthető, hogy a vezetők többsége számára a komprehenzív – ingyenes és feltétel nélküli – állami iskolatípus megeremtése kockázatosnak és kissé idegennek tűnt. A munkásosztálybeli gyerekek számára eddig a gimnáziumba (grammar school) kerülés volt az áhított cél. A magániskolai rendszer szinte érintetlenül fennmaradt. Eton, Harrow virágzott, az új oktatásügyi miniszter, Tomlinson 1947-ben egy etoni látogatása alkalmával elragadtatva mondta az igazgatónak, hogy ha ő itt nevelkedett volna, egyedül megnyerte volna a waterlooi ütközetet. Oxfordban és Cambridge-ben is csak annyiban változott a helyzet, hogy valamennyit nőtt a helyi ösztöndíjak száma. Az egyetemi hallgatók létszáma 50 ezerről 83 ezerre emelkedett, Skóciát és Walest kivéve főleg középosztálybeliek és magániskolát végzettek tették ki a hallgatók többségét. A felsőoktatás demokratizálása nem tekinthető munkáspárti érdemnek. Amire a párt méltán büszke lehetett, az az elemi oktatás szélesítése, a tanárok életfeltételeinek javítása (habár a tanítónők egyenlő fizetése ekkor még messzi álom maradt), továbbá iskolák építése, nagyobb költségvetési hányad az oktatás számára. Mindez előkészítette a talajt az 1960–70-es évek további demokratizálásához.

A jóléti állam kellékeihez tartozik a kormány általános politikájának jóléti célkitűzése. Azaz annak kitűzése, hogy a társadalmi egyenlőtlenségeken kormányintézkedésekkel könnyítsenek. A költségvetési politika Hugh Dalton pénzügyminiszter (1945. július–1947. november) idején ez irányban hatott, a házbérletek, az élelmiszerek támogatás 1949-ig – amíg Cripps meg nem szabta az élelmiszer-szubvenciókat – volt érvényben. Ez volt a lényeges különbség a konzervatív önsegítés és a labour társadalmi együttműködés, valamint segítés között.

A jóléthez tartozott a teljes foglalkoztatottság, amely kezdettől Beveridge és John Maynard Keynes elveitől áthatva mozgatta a munkáspárti kormány minisztereit. A háború után a teljes demobilizálás és a teljes foglalkoztatottság néhány hónapos kivétellel sikeresen megvalósult, és ez nem kis érdeme az Attlee-kormánynak. 1945. augusztusa és 1946. decembere között a fegyveres erőknél a létszámot ötmillióról egy-millióra csökkentették.

A munkanélküliség elleni harc azonban nem volt mindig sikeres. 1946-ban Walesben 66 ezer ember volt munkanélküli, 60 ezer fölül emelkedett a számuk Skóciában is. Úgy tűnt, hogy 1946 végére Angliában, Walesben és Skóciában a munkanélküliek száma eléri a 250 ezret. A munkanélküliség valójában 1947. februárjában tetőzött, a tél is nagyon rideg volt, fűtőanyag pedig kevés. A munkanélküliek száma meghaladta az egymilliót, ezért be kellett vezetni a háromnapos munkahetet. 1947 nyarától változott meg a helyzet, az iparban nagy élénkülés mutatkozott, 1948-ra helyreállt a külkereskedelmi egyensúly, sőt többlet mutatkozott. A nemzetközi helyzet a brit iparágak termékeinek kedvezett, a német versenytárs még nem kapott életre, és hol voltak még ekkor a távol-keleti csodaországok? A kereskedelemügyi minisztérium Cripps, majd Harold Wilson vezetésével sokat tett a gazdasági kilábalás érdekében, az üzleti érdekeltségek nagy pénzügyi segítségben részesültek Dél-Walesben, Skóciában. 1948. elejétől állandóan csökkent a munkanélküliség. Északnyugat-Angliában 1932-ben 38%-os volt a munkanélküliség, 1949-ben viszont csak 3%-os. 1948-ban 443 új

gyár kezdte meg működését a fejlesztett területeken. Skóciában 1945–52 között 536 új gyár épült, 150 ezer embernek adva munkát. Lassan megindult a szénkivitel, a nehéz évek után. 1947–51 között inkább a munkaerőhiány, mint a munkacrő-felesleg volt a probléma.

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy a Munkáspárt számos jóléti törvénye, törvényjavaslata, intézkedése miért nem eredményezett egy igazságosabb és nyitabb társadalmat. A jóléti állam nem volt más, mint a reformok és a konzervativizmus mozaikja – a legjobb esetben. Nemcsak a társadalom osztálytagozódása változott alig, hanem a nemzeti vagyon elosztása is alig mutatott lényeges változást 1945–51 között. Ennek egyik magyarázata az a tény, hogy az állami szolgáltatások mellett a magán-szolgáltatási lehetőségek nemcsak fennmaradtak, hanem még fejlődtek is. (Erre jó példa, hogy amikor a fejlesztendő területeken épültek a házak, Cripps ragaszkodott ahhoz, hogy a vezetőknak, tudósoknak, szakmunkásoknak villaszerű házakat építsenek.) Még nőtt is a középosztályok és a kétkezi munkások közti különbség, mivel a társadalmi szolgáltatások jó része nem készpénzben realizálódott, hanem ingyenes egészségügyi szolgáltatásban, tandíjmentes iskoláztatásban, az élelmiszerárak megszabásában, mind olyan, az élethez szükséges dolgokban, amelyekben a legszegényebbek, a sokgyermekes családok és idősek részesültek ugyan valamennyire, de mindez életszínvonalukat nem igazán emelte.

A jóléti állam megteremtése az Attlee-kormány idején a valódi jólét ígérését hordozta magában, a valóságos tömegnyomor megszűnését visszafordíthatatlanná tette. A jóléti állam elnevezése és jellege, tartalma és célja ekkor összekapcsolódott a Munkáspárt nevével és tevékenységével.

Irodalom

Kéziratgyűjtemények:

Bevin Papers, PRO. FO. 800.

Dalton H. Papers. British Library of Political and Economic Science.

Életrajzok és emlékiratok:

Attlee, C.: As it Happened. London, 1954.

Campbell, J.: Nye Bevan and the Mirage of British Socialism. London, 1977.

Foot, M.: Aneurin Bevan. Vols. 1–2. London, 1962, 1973.

Harris, K.: Attlee. London, 1982.

Lee, J.: My Life With Nye. London, 1980.

Vernon, B. D.: Ellen Wilkinson. London, 1982.

Feldolgozások:

Calvacoressi, P.: The British Experience, 1945–47. London, 1978.

Clarke, P.: Hope and Glory. Britain 1900–1990. London, 1996.

Morgan, Kenneth O.: Labour in Power, 1945–51. London, 1984.

Pelling, H.: The Labour Governments, 1945–51. London, 1984.

Cikkek:

Martin, P.: The Vermin Club, 1948–51. History Today, June, 1987.

Keay, P.: George the Unknown. Saga, March, 1999.

Smith, R.-Zametica, J.: The Cold Warrior: Clement Attlee, 1945–47 reconsidered. International Affairs, Spring, 1985.